

MÁM POŘÁD TROCHU POCÍT VINY, ŽE LIDÉ PŘECEŇUJÍ, CO DĚLÁM

ROZHOVOR S JARMILOU VELTRUSKOU
LUCIE ČEPCOVÁ – VILÉM FALTÝNEK

Obr. 1. Jarmila Veltruská, 2016,
foto Vilém Faltýnek.

Rozhovor s Jarmilou Veltruskou natočil Vilém Faltýnek pro projekt *Orální historie českého divadla* 1. 8. 2016 v Praze. Z nahrávky dlouhé 3 h a 24 min se souhlasem a verifikací paní Veltruské nejzajímavější pasáže vybrala, chronologicky uspořádala a jazykové upravila Lucie Čepcová.

Jarmila Veltruská, používající rovněž variantu jména Jarmila F. Veltrusky, se narodila v Čechách, od svých osmi let žila v Anglii, poté ve Francii, jistou dobu ve Spojených státech. V posledních letech pobývá trvale v Paříži a do Čech se pravidelně vrací. Po klášterní střední škole vystudovala anglistiku na Londýnské univerzitě a v Paříži na Sorbonně středověké divadlo. Na Burgundské univerzitě v Dijonu vyučovala angličtinu. Zabývala se především komparací středověkého divadla anglického, francouzského a českého. Tento výzkum vyústil v jednu z jejích nejvýznamnější prací, a to komentovaný překlad staročeské hry *Mastičkář* (1985). Ve svém výzkumu se věnovala tématům jako struktura a postavy středověkých her, aspekt vizualizace v dramatickém díle J. A. Komenského, české středověké velikonoční hry, liturgické drama atd. Jejím manželem byl významný český estetik a teatrolog Jiří Veltruský, který se po emigraci v roce 1948 soustředil především na problematiku odborového hnutí, a to jak teoreticky jako publicista, tak i prakticky jako člen Mezinárodní odborové organizace. V posledních letech se Jarmila Veltruská věnuje především dobrovolnické práci pro farní komunitu, kde učí děti angličtinu.

Paní Veltruská, mohla byste se na úvod představit celým svým jménem, uvést místo a datum narození a promluvit o svých rodičích? Z jakého prostředí pocházíte?

Jmenuji se Jarmila Františka Alberta Julie Veltruská, rozená Felzmannová. Narodila jsem se 22. června 1937 v Praze. Tatínek se jmenoval Adolf Felzmann. Chudák. Narodil se v roce 1909, kdy to ještě bylo nevinné jméno. Studoval práva, hlavně v Praze, ale taky na L'École libre des sciences politiques v Paříži, kde obdržel diplom z oboru diplomacie. V roce 1939 se stal ministerským radou. Za války byl nasazen v továrně na parkety, kde pracoval jako pomocný dělník až do 5. května 1945. V listopadu 1945 byl vyslán jako první tajemník na Československou ambasádu v Londýně, v květnu 1948 na funkci na ambasádě rezignoval a požádal o politický azyl v Anglii. V červnu 1957 se stal britským občanem, spolu se svými čtyřmi dětmi, manželka dostala občanství zvlášť.

Maminka se jmenovala Jiřina, rozená Slavíková. Byla v domácnosti. Její otec, Vladimír Slavík, český vyslanec v Bruselu, strávil větší část války v Londýně, ve skupině okolo prezidenta Beneše. Maminčina rodina pocházela z Jindřichova Hradce, kde jsme za války bydleli.

Měla jsem dva bratry a jednu sestru. Já jsem nejstarší, pak byl můj bratr Vladimír, který je nyní kněz, dokonce monsignor, po něm Jiřina a až na konci války se narodil nejmladší Jan – Johnny, který zemřel v jedenadvaceti letech.

Jaké máte nejstarší vzpomínky na dětství?

Vzpomínám na dům v Jindřichově Hradci a zejména na zahradu. Dům stál částečně na takových pylonech v rybníku Vajgar, měli jsme zahradu s pískovištěm těsně u břehu. Tam jsme trávili většinu hezkých dnů od jara do podzimu. Bylo to krásné. Méně příjemné vzpomínky mám na chůvu, která pro nás byla postrach. Jmenovala se Marie. Když přišla do rodiny, byl mi asi rok, začala jsem jí říkat Áva, což jí zůstalo. Byla velice laskavá, dokud jsme byli malí, ale jakmile dítě dospělo do takových tří čtyř let, začala být hrozně tvrdá, říkala nám, že jsme neposlušní a špatní, a bila nás rákoskou, zejména bratra, ale mne taky. To nás, myslím, poznamenalo.

Otec kvůli práci žil v Praze a jezdil domů na víkendy, to byl vždycky velký svátek. S tatínkem jsem si rozuměla, měla jsem ho moc ráda. Byl nám velmi vzácný a každý projev jeho pozornosti měl pro nás velikou cenu.

Pak začali přicházet nějací lidé, nejsem si jistá, co byli zač, ale utkvělo mi, že to bylo gestapo. Chodili maminku vyslýchat a vlastně terorizovat. To je špatné, když jako dítě vidíte, že matka má strach. A pak najednou zavřeli všechny pokoje mimo kuchyň, jídelnu a ložnice. Všechno bylo zabaveno, odvezli cennosti a dali nám několik málo týdnů na to, abychom se vystěhovali. A nakonec do toho krásného domu vtrhli Rusové a zdevastovali, co zbylo. I vršky ovocných stromů seřezali, aby měli ovoce na dosah ruky.

V září jsem začala chodit v Hradci do školy a už nějak před Vánoci jsme se odstěhovali do Prahy do bytu, ve kterém bydlel otec. Už v Hradci ti, kteří matku terorizovali, vyhrožovali, že až ji a otce zavřou, udělají z nás děti „přijatelné“ Němce. Bratr si dodnes pamatuje, že u dveří pražského bytu pořád stály tři malé kufříky, abychom si mohli odnést to nejnnutnější, až pro nás přijdou.

Každou neděli nás otec vodil na procházky po důležitých památkách a vykládal nám jejich historii, abychom něco o své vlasti věděli, až odejdeme z Čech. Dvouletá sestra z toho asi moc neměla, já jsem ale nadšeně poslouchala jeho povídání a taky se prostě těšila z jeho společnosti.

Když skončila válka, to mně bylo osm let, dostal tatínek na výběr mezi lepší diplomatickou pozicí někde ve Skandinávii, nebo se stát prvním tajemníkem na ambasádě v Londýně. Rozhodl se pro Londýn, abychom se naučili anglicky.

Do Anglie s námi jela jiná chůva, Libuška Kalinová. A tu jsme měli hrozně rádi, to byla skvělá, vzdělaná a milá mladá žena. S matkou jsem si nerozuměla, ale s Libuškou bezvadně. Byla pro mě mimo jiné velmi důležitá proto, že byla vychovaná v klášteře a začala nás vodit do kostela. Všichni jsme sice byli pokřtění, ale rodiče byli jako mnoho jiných Čechů: pokřtít, oženit a nechat se pohřbít, ale jinak do kostela moc ne. Ale my s Libuškou jsme chodili každou neděli.

Dokud byl otec na ambasádě, navštěvovala jsem poměrně malou, ale moc dobrou školu ve Wimbledonu, jmenovala se The Study. Když rezignoval, to mi nebylo ještě jedenáct, poslali mě do internátu, do kláštera, kde jsem prožila sedm let, a pak jsem šla na univerzitu.

Jak jste se vyrovnávala s jazykovou bariérou?

Vlastně to šlo velmi jednoduše. V tom věku se člověk naučí tak lehko... Všichni na mě byli neobyčejně hodní. Já jsem se opravdu chtěla učit, biflovala jsem na diktáty, takže jsem měla velmi brzy nejlepší výsledky ze všech. Po třech měsících mi ředitelka řekla, že už nebudou brát ohled na to, že jsem cizinka, což byla pocta. Byla jsem ve škole velmi spokojená, bylo tam hezky. A byla to dobrá škola, tu někdo rodičům doporučil. Když už otec nemohl platit drahé školné, hledali levnější náhradu. Našli klášterní internát v Guildfordu, na jihu Anglie, jmenoval se Merrow Grange. Patřil belgickému řádu Ladies of Mary. Byla to částečně „grammar school“, něco jako gymnázium, kde se sice muselo platit, ale ne příliš, zejména když se člověk dobře učil, a já se učila dobře. Protože jsem přišla z té velmi dobré školy, ani jsem nemusela absolvovat primu, přeskočila jsem do dalšího ročníku. Jeptišky byly docela hodné, vyžadovaly disciplínu, ale to jsem necítila jako problém. Byla jsem tam ráda.

Doma se v neděli u oběda muselo mluvit česky, ale mezi sebou jsme my děti víc a víc mluvily anglicky, s bratrem mluvíme anglicky dodnes.

Náboženství Vám nedělalo problém?

Naopak, já jsem ho nadšeně hltala. Jen jsem zpočátku neznala věci, co znali ostatní, třeba liturgické barvy, modlitby a tak. Ráda jsem chodila do kaple a velmi brzy jsem byla první z katechismu, mě to opravdu bavilo. A když jsem řekla rodičům, že jsem první a že jsem za to dostala jako vyznamenání odznak, abych ho další rok nosila připnutý na uniformě, vůbec je to nezajímalo. „Katechismus, prosím tě... kdyby tak matematika...!“

Obr. 2. Čtvrté narozeniny, 1941.
Rodinný archiv J. Veltruské.

Kdy jste do té školy nastoupila?

V září 1948. Po převratu, když přišli komunisti k moci, otec rezignoval jako jeden z prvních. Ještě si pamatuji, že i když jsme my děti přesně nechápaly, co se děje, prožily jsme několik nepříjemných týdnů, než se potvrdilo, že mu anglický stát dá azyl.

A měl už v té době zajištěnou nějakou jinou práci?

Vůbec ne a bylo to velice obtížné. Byl doktor českých práv, což v Anglii je, jako kdyby neměl ani maturitu. Otec byl báječný člověk, ale vůbec ne průbojný. Už jsme na tom byli finančně opravdu velmi zle, když nějaký Čech, který pracoval pro Marks & Spencer – židovský podnik, kde si hodně vzájemně pomáhali –, šel za svým šéfem a řekl: „Hele, tady je tenhle člověk, sice není Žid, ale má čtyři malé děti...“ Tak tatínka přijali, ovšem s tím, že pan doktor a diplomat několik měsíců tahal bedny ve skladu. Potom povýšil, takže směl prodávat spodní prádlo v obchodě. Ještě dobu trvalo, než mohl pracovat v kanceláři. Ale aby bylo jasné, já jsem vůbec nežila v pocitu, že máme bídu. Mně přišlo normální, že když jsem přijela domů na prázdniny, nosila jsem školní uniformy, které už byly příliš obnošené na to, abych je nosila ve škole.

Maminka taky pracovala?

Ne, ale rodiče zkoušeli všechno možné. Jednu dobu jsme chovali slepice a prodávali vejce, jenže pak slepice nějaký pes roztrhal. Matka trochu vydělávala tím, že vyráběla bižuterii, jako celá řada českých uprchlických dam. Bylo to mizerně placené, ale mohlo se to dělat doma. Mimo to jsme nabízeli podnájem, bydlel u nás například generál Liška.¹ V neděli s námi obědval, to byl další důvod, proč se muselo mluvit česky. Tatínek občas po nocích vypomáhal s překlady v české službě BBC.

Ted' trochu předběhnu to, o čem budeme mluvit později, ale setkala jste se už na téhle škole s něčím, jako je liturgické drama?

Liturgické drama ne, ale setkala jsem se s Everymanem,² který se mi velmi líbil. A taky se *Secunda Pastorum*³ v modernizované verzi. Ale to mě taky bavilo. Líbilo se mi, že je to tak staré, a přitom tak blízké. Nevím, jestli uvidíte spojitost, já bych ji neuměla vysvětlit, ale když jsem objevila knížku *The City of God* od svatého Augustina, to mi bylo asi dvanáct let, ptala jsem se: „To napsal ten opravdový svatý Augustin?“ Koupila jsme si ji, protože mít knížku, kterou napsal ten svatý... Nemusím vám vysvětlovat, že jsem jí tehdy moc nerozuměla, ale pocít, že je to tak vzdálené, a přitom je to tady, mě okouzloval. Podobný pocit jsem měla ze *Secunda Pastorum*. Je to tak staré, a přitom pro nás je to taky legrace. To se mi hrozně líbilo.

- 1 Armádní generál Alois Liška (1895 Záborec, okr. Trutnov – 1977 Londýn), za druhé světové války velitel Československé samostatné obrněné brigády ve Velké Británii a Francii, velel obléhání přístavu Dunkerque, dnes je zde po něm pojmenována ulice. Po únoru 1948 byl pro svou službu na západní frontě perzekvován, týž rok odešel do exilu.
- 2 Anglická morálita z 15. století, která alegoricky zpracovává téma smrti a osudu lidské duše – duše Everymana, který se snaží ospravedlnit svůj pozemský čas.
- 3 *Secunda Pastorum (Druhá pastýřská hra)*, součást Wakefieldského cyklu, se dochovala v jediném rukopise (Huntington MS HM 1) a poskytuje zajímavý pohled na příběh narození Páně. Pravděpodobně ji mezi lety 1400 a 1450 vytvořil anonymní autor, někdy označovaný jako „Mistr z Wakefieldu“.

A jak jste se rozhodovala o tom, co budete dál dělat? Jaké obory vás zajímaly?

Jistou dobu jsem si myslela, že se možná přece jen vrátíme do Československa, tak jsem studovala anglistiku, abych mohla učit jazyk. Ve škole jsme měli systém „prefect“ a „head girl“. Jestli znáte Harryho Pottera, asi trochu víte, jak to fungovalo. Já byla „prefect“ několik let, pak jsem rok byla „head girl“, a jelikož to byla škola poněkud druhořadá, několikrát se stalo, že učitelka nepřišla, a tak mě ředitelka vyzvala, abych vzala hodinu latiny, protože já jsem k překvapení a trochu k opovrhování jiných měla latinu ráda a byla jsem v ní docela dobrá. A mě skutečně bavilo učit, protože tam byla disciplína, já byla v respektované pozici, stačilo říct: „Co to tam děláš?“ a bylo ticho. Takže jsem si řekla, že tohle chci dělat celý život. Ale když jsem pak studovala pedagogiku v Institute of Education a několik týdnů musela odučit, viděla jsem, že to s disciplínou tak jednoduché není, a naopak jsem si uvědomila, že takhle tedy život trávit nehodlám.

Dlouho jsem byla přesvědčená, že se stanu jeptiškou. Když rodiče říkali: „Blázníš, to tě přejde,“ vzdorovala jsem: „Vy tomu vůbec nerozumíte, to je prostě rozhodnutí.“ Dokonce jsem chtěla vystudovat medicínu a jít dělat misionářku do Afriky. Uvažovala jsem tak, že kdyby tam člověk jenom přijel a kázal, proč by ho měli poslouchat? Ale když budu léčit a oni uvidí, že je to dobrá věc... Jenže pak jsem si uvědomila, že to opravdu není pro mě a že jeptiškou být nechci. Ty ženy, jak takhle spolu žijí, nejsou zlé, ale celý život být jen v takto uzavřené společnosti, to bych nechtěla.

Měli jste kontakt s českými emigranty?

Velmi málo. Matka chodila do Svazu českých žen (nebo tak nějak), který mimo jiné pořádal charitativní akce, například se odsud posílaly balíky do českých uprchlických táborů. Otec chodil do klubu, myslím, že se jmenoval Benešův ústav, kde bývaly přednášky o politice. Tam mě chtěl několikrát vzít, ale já jsem vždycky říkala, že ne, že nemám čas. Až tam jednou měl přednášku jistý Veltruský, to už jsem Jiřího trochu znala, a tak jsem řekla: „Já bych třeba s tebou šla.“ A on: „Opravdu, myslíš, bude tě to zajímat?“ Asi něco tušil. Ale to bylo jedinkrát, kdy jsem tam byla. A pak jsme navštěvovali ještě Český klub, kde to bylo většinou takové smutné, ožilo to tam, když se pořádaly akce jako Masarykův čaj a Dětský den. To se seznali různí Češi, dámy napekly koláčky... A taky tam jeden pán rozhodl, že se bude hrát Maryša a přinutili mě vzít hlavní roli. Nebavilo mě to a muselo to být hrozné. Publikum sice tleskalo, ale není to dobrá vzpomínka. (smích)

Co vám dalo studium, kdybyste to měla nějak shrnout? Co bylo nejpodstatnější pro další směřování Vašeho života?

Bylo to mé mládí v Anglii, tam jsem dostala vzdělání, objevila umění a kulturu, prostě všechno, co pro mě mělo a má velikou hodnotu. Proto se pořád cítím do jisté míry jako Angličanka, přestože jsem taky Francouzka.

Kdy jste se seznámila s Jiřím Veltruským?⁴

Když jsem studovala na King's College, což je část Londýnské univerzity, dozvěděla jsem se, že ve Štrasburku je tzv. Free Europe University in Exile, kterou založili Američané. Říkalo se, že v tom byly peníze CIA, ale o tom jsme nic nevěděli. Byla založena jako odnož štrasburské univerzity pro studenty z Československa, Polska a dalších komunistických zemí. Dívky, kterých bylo mnohem méně, bydlely přímo v zámku Château de Pourtalès a kluci v takové moderní budově, tzv. králíkárně. Přednášky o politice, sociologii, ekonomii atd. se konaly v angličtině, francouzštině a němčině. Jak říkal jeden polský vedoucí, chtěli, aby z nás byla elita, až se vrátíme domů... Každý z nás měl proto chodit minimálně na všechny přednášky v jednom z těchto jazyků, a pokud možno na další v jazyce, kterému rozuměl. Chodila jsem jen na ty v angličtině, jelikož mě tahle témata moc nezajímala. Jednou ale byla na programu jistá přednáška ve francouzštině a nějací Češi říkali, že ten Paul Barton, který bude mluvit, je vlastně Čech, na toho že bych měla jít. Všichni Češi věděli, že je to pseudonym a jeho pravé jméno je Jiří Veltruský, jen já ne. Jezdil tam už několik let a české posluchače pak vždycky zval na víno. Sice měl málo peněz, ale tam byl docela dobře zaplacen. Přednášce jsem moc nerozuměla, mluvil o nějakých požadavcích polských odborů. A když nás na konci opravdu pozval, váhala jsem, jestli jít, protože co když se bude vyptávat, co jsem si o tom myslela, a bude trapas. Nakonec jsem šla. Jirka si mě prý vyhlédl už předtím. Po letech vzpomínal, jak jsem sestupovala ze schodů od vchodu zámku. Pak jsme šli do nedaleké vesnice, do hospody, kde se sedělo u takových dlouhých stolů a pilo víno, ne moc kvalitní. A tam jsem se octla proti Jirkovi. Po letech jsem mu říkala: „To byla šťastná náhoda, vid’?“ A on na to: „Náhoda? Tos nic nepozorovala?“ No tak jsme začali. Jenže on druhý den odjížděl, viděli jsme se krátce ráno, ale byl u toho ještě jeden Čech, který s ním chtěl mluvit, tak to tím vlastně i skončilo. Jela jsem do Štrasburku i další rok, a to už tam Jirka pobyl delší dobu. Takže jsme spolu trávili víc času, hodně si povídali a mimo jiné spolu plavali přes Rýn. To pro mě bylo sice zábavné, ale taky trochu dobrodružné. Na německé straně jsem si uvědomovala, že se ocitám v cizí zemi, kde jediné, co mám, jsou mokré plavky, a kdyby se někdo přišel ptát, kdo jsem...? Bylo to asi trochu nerozumné, ale ležet vedle řeky na slunci nebylo špatné. To byl rok 1958.

A když jste ukončila studia, měla jste nějakou představu o dalším uplatnění?

Jen to, že jedu do Francie za Jirkou.

Už takhle?

Na King's College mi nabízeli, jestli nechci dělat výzkum; protože jsem tam jednou vyhrála cenu, byla jsem považovaná za docela dobrou. Trochu jsem o tom uvažovala, ale pak jsem prostě jela do Francie. Po složení zkoušky z francouzštiny jsem se mohla zapsat na Sorbonnu a tam jsem se vlastně dostala k tomu starému divadlu, protože jsem musela najít důvod, co já, původem Češka, která v Anglii vystudovala anglistiku, dělám ve Francii. A Jirka mi poradil zabývat se komparací středověkého divadla – českého,

4 Jiří Veltruský (1919 Praha – 1994 Paříž), estetik, sémiotik, politik, politolog. Vedle odborné teatrologické práce je méně známá jeho činnost na poli odborového hnutí: byl např. zástupcem ICFTU – International Confederation of Free Trade Unions (Mezinárodní konfederace světových odborů) při OSN v New Yorku. Jako zástupce této organizace jednal po listopadu 1989 s československou vládou a odborovými svazy.

francouzského a anglického, protože jak Angličani, tak Francouzi, jak známo, mají bohaté středověké divadlo a o českém nikdo nic nevěděl. Kolikrát mi pak někdo říkal: „Ale o čem mluvíš, vždyť slovanské země měly pár latinských textů, a to je všechno...“ A já na to: „Aha, uvidíš, jen si přečti.“ Tak jsem se začala tomuto tématu věnovat. Do svého divadelního semináře mě přijal prof. Jacques Scherer, zvolené téma se mu zdálo příliš široké, takže mi na konci prvního ročníku navrhl zabývat se nejprve hrou *Jeu d'Adam* (Hra o Adamovi). To je úplně úžasná hra, která v Česku není moc známá, protože je prakticky nemožné ji přeložit. Kus překladu jsem viděla, ale není to ono. To je tak jazykově rafinované... znáte to?

Neznám.

Je to první hra, která byla v Evropě napsaná jiným jazykem než řeckým nebo latinským, pravděpodobně ke konci 12. století. Jsou tam latinské pasáže, ale skoro celý dialog je francouzsky. První část, ta nejzajímavější a nejdelší, je o Adamovi a Evě, pak kratší část o Kainu a Abelovi a pak je poslední část, o které se pořád debatuje, jestli to je nebo není součástí hry, a v ní vystupují proroci, kteří předpovídají příchod Mesiáše. Ale ta část o Adamovi a Evě je úplně senzační, protože v ostatních, ze-

Obr. 3. Vánoce s bratrem Vladimírem, 1942.
Rodinný archiv J. Veltruské.

jména latinských hrách jsou celé věty a je to takové formální, a tady to začíná dialogem. Přejde Figura, Bůh, ale říkají Figura, a řekne: „Adame.“ Adam odpoví: „Pane“ a Figura pokračuje: „Stvořil jsem tě z hlíny země.“ Adamova odpověď „Dobře to vím“ otevírá dlouhé proplétání konceptů dobra a vědění. Možná vám to přijde nezajímavé samo o sobě, ale rozmanitě juxtaposice těch dvou slov předznamenávají hlavní obrat v zápletce hry, kdy Adam sní zakázané ovoce, věře, že tím se stane pánem všeho vědění, ale dozví se jen to, že tím činem přišel o všechno dobro. Napsala jsem o tom celý článek,⁵ protože mě to fascinovalo. A podobné, i když ne tak úplně klíčové, je to se slovy „vůle“ nebo „chtění“ a „moc“. Takové hraní se slovy a koncepty je jedinečné. Stejně zajímavé je, jak autor rozvádí a přetváří původní biblickou zápletku. Vytváří osobu jménem Diabolus, která nejdříve pokouší Adama. Povídá mu, že Bůh mu ovoce zakázal, protože z něj chce mít svého zahradníka a zabránit, aby se díky ovoci stal pánem jemu rovným. Adam ho odezene jako zrádce. Tak jde Diabolus za Evou. Lichotí jí, jak je krásná a chytrá, na rozdíl od Adama, který je příliš hloupý. Tvrdí, že přišel pro její i Adamovo dobro odhalit jim tajemství zakázaného ovoce. Říká jí, že to je ovoce moudrosti a všeho vědění a že když ho sní, stane se paní celého vesmíru, jak by slušelo její kráse. Ona slíbí, že ho poslechne. Když přijde Adam a říká jí, že si nepřeje, aby s takovým zrádcem mluvila, ona odpoví: „Nestarej se, já neuvěřím, dokud to nevyzkouším.“ Načež umělý had vyleze po stromě,

5 VELTRUSKÁ, Jarmila. 1992. „Savoir“: Premier mot-clé du drame de la Chute dans le Jeu d'Adam. In Irène Mamczarz (ed.): *Création théâtrale et savoir scientifique en Europe du Moyen âge à nos jours*. Paris: Klincksieck, 1992, s. 19–38.

Eva ke stromu přiloží ucho a utrhne jablko. Co had v tomto klíčovém momentu říká, nevíme. Ale když jsem to zmiňovala na semináři, profesor prohlásil: „No samozřejmě, že umělý had nemohl mluvit.“ Jenže mohl, protože tyhle hlavní scény se odehrávají na jevišti, kde jsou podle poznámky v rukopise osoby zepředu zahaleny až po ramena krásnými „záclonami“ posetými květinami. V textu je spousta pokynů („stage directions“), co se

má dělat, například i to, že vždy, když postava promluví o stromě, má na něj zvednutou rukou ukázat. Tohle tedy vidíme, ale nic by nebránilo tomu, aby někdo skrytý za „záclonou“ za hada mluvil. Eva utrhne jablko, sní ho a říká: „Je to báječné, já teď vím všechno.“ A Adam: „Tak já ti budu věřit, jsi mi rovná.“ Jen jablko ochutná, ponoří se za „záclonu“, svlékne svůj krásný oděv, oblékne si tuniku z listů a prone-se nádherný lament nad svým pádem. Nakonec jsou Adam a Eva vyhnáni z ráje a zakouší těžký život na zemi.

Obr. 4. Head girl uprostřed prefektů, 1955.
Rodinný archiv J. Veltruské.

Asi po roce a půl studia na Sorbonně jsem dostala úplně neuvěřitelnou nabídku od prof. Andrého Talona, vedoucího anglických studií na univerzitě v Dijonu, jestli tam nechci dělat lektorku. Znal se dobře s Geoffreym Bulloughem, mým profesorem z londýnské King's College, a zeptal se ho, jestli neví o někom, kdo by mohl rychle nastoupit na nově založenou pozici druhé anglické lektorky nebo lektora. Nabídku jsem s radostí přijala, ale s podmínkou, že budu mít každý čtvrtek volno, abych mohla jezdit do Paříže na seminář.

Do kdy jste žili ve Francii?

Do roku 1962, kdy dostal Jirka zaměstnání v mezinárodní odborové organizaci ICFTU. První období strávil v Bruselu, kde bylo středisko organizace, a pak odletěl do New Yorku, kde měl pokračovat. Já jsem zůstala do konce školního roku v Dijonu. Protože Jirka už měl plat, letní dovolenou jsme si mohli dopřát v Itálii. Pozvali jsme jeho maminku, což bylo dobré nejen pro ni, ale taky pro nás, protože v Itálii bychom těžko mohli spát ve stejném pokoji, jelikož jsme nebyli sezdáni. Tak já jsem spala s jeho maminkou a on měl pokoj pro sebe. Byly to skvělé prázdniny, vychutnávali jsme plavání v teplém moři, slunění na pláži, příjemný hotel s dobrou kuchyní, zkrátka celý pobyt. Byl tím radostnější, že budoucnost vypadala neobyčejně slibně. Jirku velice těšilo, že konečně může naplno pracovat pro odbory.

A říkáte „nebyli jsme sezdáni“, to znamená, že jste se brali později?

Vzali jsme se, když se Jirka rozvedl. Já, která jsem dlouho chtěla být jeptiškou, jsem najednou žila s mužem, který byl ženatý a který si nepřál, abych vůbec chodila do kostela, protože pro něj bylo nepřijatelné, abych měla v životě někoho jiného důležitého. On sám byl ateista, sice pokřtěný, ale jeho rodiče vystoupili z církve, když byl úplně malý. Měli jsme o víře hrozně bolavé debaty... Prostě jsem žila takhle hříšný život, což pro mou rodinu bylo hrozné. To byla „respectable“ – úctyhodná a respektovaná rodina – a vedle toho já – zvrhlá dcera. Rozvod skončil až za rok, když jsme byli v New Yorku, a hned druhý den jsme se vzali. Bylo to den před zavražděním prezidenta Kennedyho, na to se nezapomíná. A byla to nejjednodušší možná svatba: mimo nás dvou a úředníka, který nás oddával, jen jedna svědkyně.

Do New Yorku jste se stěhovali kvůli práci Jiřího Veltruského?

Ano. A bylo to úžasné, protože do té doby jsme žili opravdu velmi jednoduše, zmohli jsme se jen na dvouvaříč, na troubu nebo ledničku ani pomyslení. Přijeli jsme do New Yorku, tam jsme měli byt v 18. patře s velkým balkonem, klimatizací a plně vybavenou kuchyní s velkou ledničkou a velkým mrazákem. Nebylo to vůbec luxusní, byla to část odborářského projektu, ale bylo to na Manhattanu, nedaleko od Jirkovy kanceláře a taky od Greenwich Village, což je půvabná čtvrt.

A vy jste dělala v New Yorku v té době co?

Teoreticky jsem pokračovala na disertaci o Hře o Adamovi, ale prakticky moc ne, protože, jak jistě víte, v OSN je možné mluvit anglicky, francouzsky a ještě dalšími jazyky. Jirka se chystal mluvit francouzsky, ale když tam přišel, pochopil, že se především naslouchá těm, kteří mluví anglicky. Tak se rozhodl, že bude mluvit anglicky. Zprvu to znamenalo, že si napsal svou řeč francouzsky, já mu ji přeložila a pak jsme trénovali výslovnost. Poměrně brzy si text anglicky napsal sám, já ho opravila a cvičili jsme výslovnost. Taky chtěl, abych chodila na různá zasedání a doprovázela ho, když měl s některým z delegátů obědvat nebo večeřet, abych věděla, o co jde, a mohla se diskuse účastnit.

Takže jsem vlastně té disertaci moc času nedala a víc a víc mě otravovala. Jako když sedíte u jídla a už je dávno studené. A mě to ostatní bavilo, to byl zajímavý svět.

A vaše práce na středověkém dramatu stagnovala...

Živořila. Vždycky jsem s tím tak jako něco dělala, ale míň a míň mě to zajímalo.

Kdy jste se intenzivněji vrátila ke studiu středověku?

Do New Yorku za námi jezdíval Ladislav Matějka,⁶ Jirkův dávný kamarád, který z něj chtěl vypáčit nějaké články o divadle. Na mě naléhal, abych přeložila Mastickáře. Já jsem říkala: „To je absolutní nesmysl, já neumím pořádně česky, natož středověkou

6 Ladislav Matějka (1919 České Budějovice – 2012 West Newton), slavista, žurnalista, vysokoškolský pedagog. V roce 1948 odešel do Švédska, kde stál u zrodu revue *Skutečnost*. Dále působil na univerzitě v Michiganu v USA, kde vydal řadu překladů děl českých autorů a mj. založil ročenku *Cross Currents* věnující se středoevropské civilizaci, historii, literatuře a politice.

češtinu, já o tom nic nevím a ne, ne, ne.“ Celá léta mě s tím otravoval, ale teď jsem mu za to vděčná. Začátkem 80. let, to už jsme byli dávno zpět v Paříži, mi řekl: „Prosím vás, udělejte pro mě jednu věc, přečtěte si to, to mi slibte.“ Tak jsem mu to slíbila. Když jsem si text přečetla, odpověděla jsem: „Přeložím vám to, jestli na tom trváte, ale bude to špatné. A přeložím to jen za podmínky, že můžu napsat předmluvu.“ Ta předmluva má nakonec asi 300 stran a překlad asi 50. Najednou mě to silně zaujalo, protože je to skutečně unikátní. Parodie na Vzkříšení uprostřed náboženské hry o Velikonocích... Hlavně v Německu jsou různí Mastičkáři, kteří jsou groteskní, třeba mluví sprostě, učeň uteče s mistrovou..., je to takové nemorální. Ale parodie na Vzkříšení s Abrahámem a jeho synem Izákem, navíc takovým obscénním skatologickým způsobem... Samozřejmě, že si někteří myslí, že to Češi vzali z Německa, protože v tom je pár slov německých. Ale ten argument by se mohl položit i obráceně – jsou němečtí Mastičkáři, kteří říkají „dobrojtro“ a podobně. A v té *Secunda Pastorum* je svým způsobem unikátní parodie na uctívání novorozeného Ježíška. Jistě ve středověkém divadle existují velmi hrubé parodie, ale zrovna na to Vzkříšení...

Fascinovalo mě téma vztahu mezi posvátným a skatologickým, ten humor je hrozně hrubý, sprostý atd., nachází se všude možně. V předmluvě jsem popsala *risus paschalis*,⁷ který spočíval v tom, že na Velikonoce kněz pronesl kázání, které mělo lidi rozesmát, aby se radovali ze Vzkříšení. A často to dělal úplně vulgárním a sprostým způsobem. A potom třeba šli po mši všichni v procesí s kříží do hospody a tam pili.

Když jsme se koncem roku 1968 vrátili do Francie, začala jsem studovat liturgické drama, což vlastně nebyl dobrý nápad, protože to člověk nemá dělat, když nerozumí hudební stránce věci, a té jsem nerozuměla vůbec. Ale velice mě to zajímalo kvůli tomu, že pasáže z *responsoria* byly ve Hře o Adamovi, ale byly i v českých středověkých hrách. Tak jsem si říkala, že se podívám na to, co bylo předtím... A pak Jirka začal uvažovat, že bude psát něco o divadle, anglicky, aby to publikoval. A v tom jsem mu mohla být trochu užitečná – nejen se samotnou angličtinou, ale také třeba když potřeboval příklady, mohla jsem mu nějaké navrhnout, jelikož jsem anglické divadlo znala důkladněji než on.

Kde jste vlastně přes železnou oponu mohla brát prameny, jak jste se k nim dostávala?

Hrozně obtížně. Ale já stále říkám, že co jsem dělala, nebyla pravá vědecká práce. V pražském Institutu Arnošta Denise jsem si dala okopírovat Máchala.⁸ Pak mi známá mé matky poslala nějakou knížku, která vyšla v Československu. A potom mi trochu radil Karel Brušák⁹ a taky Vladimír Peška.¹⁰ A s Jirkou jsem probírala různé otázky, což mi leccos objasnilo. Pak jedna americká kamarádka studující ve Francii jela do Prahy, kde mi sehnala mikrofíše¹¹ rukopisů, to bylo užitečné – mohla jsem tak ověřit, co je jaké písmeno. Ale vědecká práce to opravdu nebyla. Já mám pořád trochu pocit viny, že lidé přeceňují, co dělám.

7 Smích velikonoční.

8 Jan Máchal (1855 Nové Dvory u Milevska – 1939 Praha), filolog, profesor srovnávacích dějin slovanských literatur, mj. autor výboru *Staročeské skladby dramatické původu liturgického* (1908).

9 Karel Brušák (1913 Praha – 2004 Londýn), spisovatel, básník, novinář, překladatel.

10 Vladimír Peška (1920 Horní Ostaslavice – 2002 Paříž), literární vědec, slavista, po roce 1948 vyloučen ze studia, emigroval, nejprve žil v Německu, kde spolupracoval s mnichovským Rádiem Svobodná Evropa, ve Francii přednášel českou literaturu.

11 Listový mikrografický nosič dat s mikrozáznamy uspořádanými do řádek a sloupců, pouhým okem čitelný. Byl považován za náhradu mikrofilmu, ovšem výhodnější se ukázal být mikrofilm.

Knihy byla napsaná za neobyčejně těžkých podmínek. Matějka sekretářka na Michiganské univerzitě dostala k dispozici jeden z prvních počítačů. Měla ho samozřejmě používat především k práci pro univerzitu, ale i v té se našly volnější chvíle, a Matějka rozhodl, že je má využívat pro opisování mého strojopisu, aby cenný počítač nezhahlel. Požádal mě, abych mu poslala, co už mám napsané, a pak čas od času přišla žádost: „Rychle pošlete dalších 50 stran.“ Pro začátečníci to byl hodně náročný postup pro vědeckou práci, ale Matějka mi slíbil, že než tu knížku vydá, bude ji důkladně editovat. Na to jsem se spolehla a až dodatečně zjistila, že text vydal,¹² aniž by ho četl, natož editoval. V létě 1985, několik týdnů po tom, co kniha vyšla, odjel na prázdniny, a když se vrátil, prohlásil: „No, já jsem ji přečetl, je docela zajímavá.“ Myslím, že mohla být mnohem lepší. To mě občas mrzí, ale na druhou stranu bylo vydání publikace pro mě mimořádně cenné třeba v tom, že jsem se seznámila a sblížila s lidmi, s kterými bych jinak nepřišla do kontaktu, například s Jaroslavem a Evou Kolárovými, a především s Evou Stehlíkovou, která se zakrátko stala mou skutečnou přítelkyní.

Jméno Jiří Veltruský je pro mě spojeno především s estetikou. Kdy a kde se v něm zrodil bojovník za práva dělníků?

Podle toho, co mi povídal, tak ještě na gymnáziu pomáhal verbovat prodavačky bot. On a pár kamarádů chodili po obchodech, jako že si chtějí koupit boty, dlouho je vybírali, až šéf poodešel, a oni pak té prodavačce říkali, že by se měla organizovat. Pak dělali nějaké věci proti stávkokazům, nevím co, ale byli by za to vyhozeni z gymnázia, kdyby to bylo prasklo. Za války byl v nějaké tajné odborové organizaci a těsně po válce měl v odborech docela vysokou pozici, jenže asi za šest neděl ho z ní komunisté vyštípali. Pak se vrátil na univerzitu, udělal si doktorát a stal se asistentem u profesora Mukařovského. Takže on ty dva životy prostě měl propletené. Když pak přijel do Francie, někdo mu povídal, že by měl pokračovat s estetikou. A on na to: „Kvůli tomu jsem neutíkal.“ Psal o tom, co se děje v Československu i v jiných komunistických zemích, a samozřejmě to ostře kritizoval.

Byl to skvělý člověk, kterého spousta lidí obdivovala nebo oceňovala, ale myslím, že málokdo ho doopravdy znal. Někteří se mě ptali: „Jak to s ním, prosím tě, vydržíš?“ Ale nebylo vůbec těžké ho snést, když ho člověk znal. Já myslím, že ho trochu poznamenalo, že vyrostl vedle krásného bratra a sám se cítil být ošklivý. Několikrát o tom s humorem mluvil: „Když jsem si namluvil holku, jakmile přišel Láďa, tak byl konec.“ Já myslím, že tak zlé to nebylo, protože jeho neteř mi nedávno poslala fotku, na které vypadá, že je mu tak 18 či 20 let, a vůbec není ošklivý. Ale on s tím vyrostl, a to možná vysvětluje, proč měl někdy takový trochu tvrdý krunýř. Říkal: „Já jsem spíše chytal za uši.“ A je pravda, že uměl krásně mluvit. Stejně krásně psal dopisy.

Mám schované kousky papíru, na které mi psal, když byl deportovaný na Korsiku. To bylo v roce 1960, když do Paříže přijel Chruščov a Rusové si vyžádali, aby lidé, které dají na seznam, byli deportováni.¹³ Původně tam měli být asi týden, jenže Chruščov pak údajně onemocněl chřipkou, takže tam nakonec byli asi měsíc. Pravda je, že se tam o ně policajti hezky starali a že bydleli ve slušných hotelech. Když se pak konečně vrátili domů, slyšeli poznámky jako: „No tak jste měli prázdniny, že jo.“ Tím se ovšem projevovalo úplné nepochopení. Deportace znamenala, že když si Rusové

12 Veltruský, Jarmila F. *A Sacred Farce from Medieval Bohemia: Mastičkář*. Michigan: Ann Arbor: University of Michigan Press, 1985.

13 Jednalo se asi o 2000 politicky činných exulantů z různých evropských zemí.

řeknou, tak jsou lidé prostě bezprávní. Nesměli zůstat na půdě Francie, ale nesměli ani odjet do ciziny, jak se chystal Jirka. Museli se nechat odvézt na Korsiku, která je vlastně součástí Francie. Když pro něj přišli, vůbec nevěděli, že jdou pro Jiřího Veltruského. Oni šli pro Paula Bartona, protože Rusové ho dali na seznam kvůli tomu, co psal.

Je to zajímavé, že měl opravdu dva tak velmi odlišné zájmy, jako byla teorie umění, estetika a na druhou stranu ta úplně nejpraktičtější sociální politika.

A taky despotismus a totalitarismus. O tom psal dlouze. Měl velice široké spektrum zájmů.

Ale víceméně je to tak, jestli to správně chápu, že se ty etapy zájmů neprolínaly, ale střídaly.

Vlastně ano... Po příjezdu do Francie celá otázka estetiky divadla opravdu ustoupila do pozadí. Ale v závěru života, a on pracoval úplně do konce, umřel několik dní před 75. narozeninami, stále chodil do práce, tak v té době ty dvě věci běžely současně, protože se vrátil k divadlu a dal se do psaní knihy,¹⁴ která vyšla teprve poměrně nedávno. Tu jsem nejen přeložila, ale především musela editovat, protože rukopis se skládal z kousků textů psaných v různých obdobích, některé francouzsky, některé anglicky, některé česky.

Inspiroval vás ve vaší teoretické práci jeho přístup?

Moc ne, protože já jsem se nikdy jako teoretik neviděla. Ale hodně jsem byla ovlivněna jakýmiisi „semináři“, které často probíhaly u večere. Vždycky jsme hrozně dlouho večereli, on přišel z práce poměrně pozdě, po osmé, a pak jsme seděli dvě hodiny nebo déle a mluvili o všem možném. Často o divadle, výstavách.

Jaké divadlo jste měli rádi, na co jste chodili?

Zprvu na všechno možné, co se zdálo zajímavé, a toho v Paříži bylo hodně. Později jsme chodili hlavně na cizí formy divadla: indické, japonské, čínské, indonéské, vodní loutky, kabuki, čínskou operu. Někdy jsem si říkala, že by nějaká evropská komedie neškodila, ale na to už nebyl čas.

Preferoval exotické divadlo?

Ke konci života ano, protože měl úžasný hlad poznávat, chtěl vidět, co ještě neviděl. Měl rád všechno možné.

A co oceňoval z toho, řekněme, evropského nebo euro-amerického divadla?

Například můžu říci, že herec, kterého velmi oceňoval, byl Michel Bouquet.¹⁵ Vážil si taky Otomara Krejčí, několikrát jsme se s ním sešli v Paříži. Když jsme v 90. letech

14 Veltruský, Jiří. *An Approach to the Semiotics of Theatre*. Brno: Department of Theatre Studies, Faculty of Arts, Masaryk University, 2002.

Bibliografie prací Jarmily Veltruské byla publikována v *Divadelní revue* č. 4 z roku 2002.

15 Michel Bouquet (1925 Paříž – 2022 Paříž), francouzský divadelní a filmový herec. Dvojnásobný držitel ceny César a trojnásobný držitel Molièrovu ceny.

navštívili Prahu, pozval nás se svou ženou na večeři. Byl hrozně milý, což by o něm každý neřekl.

Jak to bylo na konci 80. let? Vnímali jste, že se v Čechách něco mění?

Samozřejmě. Ale Jirka už byl hodně nemocný. Potom to bylo horší a horší, už mu rychle ubývaly síly. Měl problémy s dýcháním, asi následkem silného kouření, a pak si zlomil nohu v kyčli, a ta se neléčila a neléčila. Dostali jsme se do Čech dvakrát, a když měl jet potřetí, v roce 1994, už nemohl. Říkal, že to snad půjde po prázdninách, ale 31. května umřel.

Po návštěvě Československa v roce 1991, kdy přijel jako zástupce odborů, se začal vyjadřovat v tom smyslu, že mu to nepřijde tak slibné, jak se dalo doufat, že ta cesta není správná, že těm, kteří se dostali k moci, nejednou dovolují všechno koupit a vydělávat na tom. Mně přišlo, že zestárl, a tak chce všechno vidět smutně. A teď pozoruji, že to bohužel viděl docela přesně.

Obr. 5. Červenec 1973.
Rodinný archiv J. Veltruské.

Do Čech jste záměrně nejezdili, i když by to třeba bylo možné?

Já bych asi byla mohla, dokud jsem Jirku neznala, ovšem jako jeho žena asi těžko. V OSN mu Češi dělali schválnosti. Když měl mluvit a předsedal nějaký Čech, dal Jirkovi slovo, když zrovna vyšel ven, když nebyl na řadě a podobně. Jezdit do Čech nebylo možné. Ale ani nás to nenapadlo. Nebo já nevím, jestli jeho to napadlo, ale pro mě to prostě bylo vyloučené. Asi jako: „Pojedeš na Měsíc? Asi ne. Pojedeš do Prahy? Rozhodně ne.“

Čemu se věnujete v posledních letech, po smrti manžela? Vrátila jste se k teoretické práci?

Vůbec ne. Totiž moje poslední teoretická práce, jestli se to tak dá říci, bylo editování a překládání Jirkovy poslední knihy, což trvalo hodně dlouho. Od té doby můj život jde docela jinou cestou. Jak jsem říkala, nemohla jsem za Jirkova života chodit do kostela, a to mi víc a víc vadilo. Krátce po jeho smrti jsem tedy začala chodit do kostela. Záhy jsem se ve farnosti nabídla, že bych doučovala děti angličtinu. Jsem zapojená do programu pro cizince, setkáváme se každý měsíc, začneme studiem části evangelia a pak máme přednášku o životě církve v nějaké cizí zemi, a nakonec je piknik, protože tam máme taky několik osamělých lidí. Každý měsíc vyberu někoho, kdo nám udělá zajímavou přednášku o nějaké cizí zemi. Většinou jsou to mladí jezuité, kteří přijíždějí do Paříže, aby tu studovali. Takže Egypt, Indonésie, Španělsko... Přibývá katechumenát, pohřby... To mě docela zaměstná.

A dává to smysl.

Dává to smysl, ano. A člověk cizího původu, vdova bez dětí... má své místo. Já jsem vlastně teď šťastnější než kdykoli dříve, což je možná těžko pochopitelné, ale je to tak. Tělo sem tam různě hapruje a pobolívá, ale to není to hlavní.

Moc vám děkuju za vyprávění.

To jste ještě natáčel? Já myslela, že už ne. Tak to eventuálně vygumujete. Já nevím, není to něco jako povídání starého zbrojnoše?

Projekt Orální historie českého divadla finančně podporuje Ministerstvo kultury ČR v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Institut umění – Divadelní ústav. Celá nahrávka rozhovoru je k dispozici ve studovně Informačně dokumentačního oddělení IDU, protokol rozhovoru na stránce projektu Orální historie českého divadla <https://vis.idu.cz/OralHistory.aspx>.

Mgr. Lucie Čepcová
Institut umění – Divadelní ústav
Informačně dokumentační oddělení
lucie.cepcova@idu.cz
 <https://orcid.org/0009-0009-1715-8326>

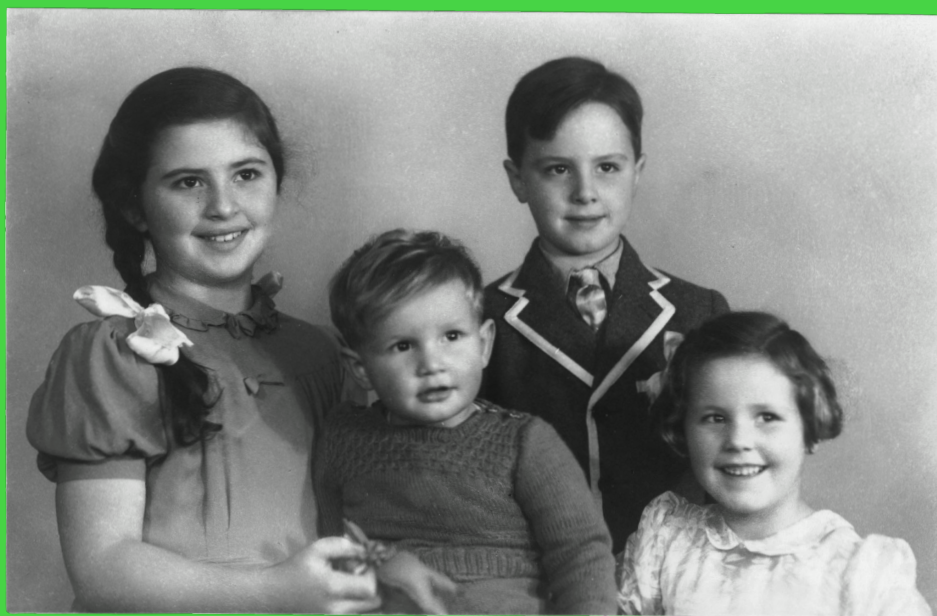
Lucie Čepcová se zabývá dokumentací českého profesionálního divadla, především v období po roce 1945. Vede projekt Orální historie českého divadla, jehož výstupem byla mj. kniha *Ženy v pohybu. (O)blasy žen v české kultuře*. Věnuje se redakční a editorské práci, podílela se dvoudílné publikaci *Divadlo a svoboda*.

MgA. Vilém Faltýnek
Národní památkový ústav
Institut umění – Divadelní ústav
Informačně dokumentační oddělení
vilem.faltynek@idu.cz
 <https://orcid.org/0009-0009-5112-2511>

Vilém Faltýnek je redaktorem recenzovaného periodika zaměřeného na střeoevropskou památkovou péči *Zprávy památkové péče*. Zabývá se též orální historií českého divadla. Jako editor se podílel na publikacích *Ženy v pohybu. (O)blasy žen v české kultuře* a *Nepromlčené případy Jaromíra Ptáčka*.

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

Obr. 6. První Vánoce v Anglii se sourozenci Janem, Vladimírem a Jiřinou, 1946. Rodinný archiv J. Veltruské.